

VIZI LÁSZLÓ TAMÁS*

AZ ESZTERGOM KÖZPONTÚ RÉGIÓ MÚLTJA ÉS JELENE

THE ESZTERGOM CENTERED REGION'S PAST AND FUTURE

ABSTRACT

Esztergom, which was the center of the smallest castle-county of the historical Hungary, felt political, economical and cultural integrated part for centuries. It had jointed the Danube's right and left side and the western part of Garam. Nevertheless the Peace treaty of Trianon cut the county in two: it annexed the left coast of the Danube to Czechoslovakia. Hereby they cut Esztergom from its naturally evolved allurement-district, and bereaved it from its economical opportunities. It managed to significant retrogression in the 20th years. This situation only changed through the first Wiennese Resolution in 1938, when the Danube's left coast's left part was reunited to Hungary. After the II. World War in point of Esztergom, the Trianon border was set back and Esztergom got to periphery again. It lost its county center role, and as an archbishop became a continuous target of the communist masteries. The force punished the town for decades. Moreover because of the lock of the political ordinance, the Maria Valeria bridge, that conjugate the two parts of Danube, and that were exploded by the withdrawn German forces in 1944, wasn't resettled. Accordingly the direct physical connection between the in times past coherent areas also ceased. After the Regime Change a significant integration progress set off, which effected the rebuilt of the bridge in 2001. It gave a huge buoyancy, and opened a new perspective for the cooperation between the disrupted areas. The Ister-Granum inboarder little-region, and than the Ister-Granum Euro-region in 2003 was the effect of this. With this the opportunity of a more qualified cooperation opened. In the past few years several projects and successful applications confirmed the initiation's justness. The Ister-Granum Euro-region transformed in 2008. It became a corporation, and assumed the name of Ister-Granum European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC). In this context, they opened more boundless opportunities for the residents of the Danube both sides. This study analysis and presents this process.

1. A történelmi Magyarország legkisebb vármegyéje

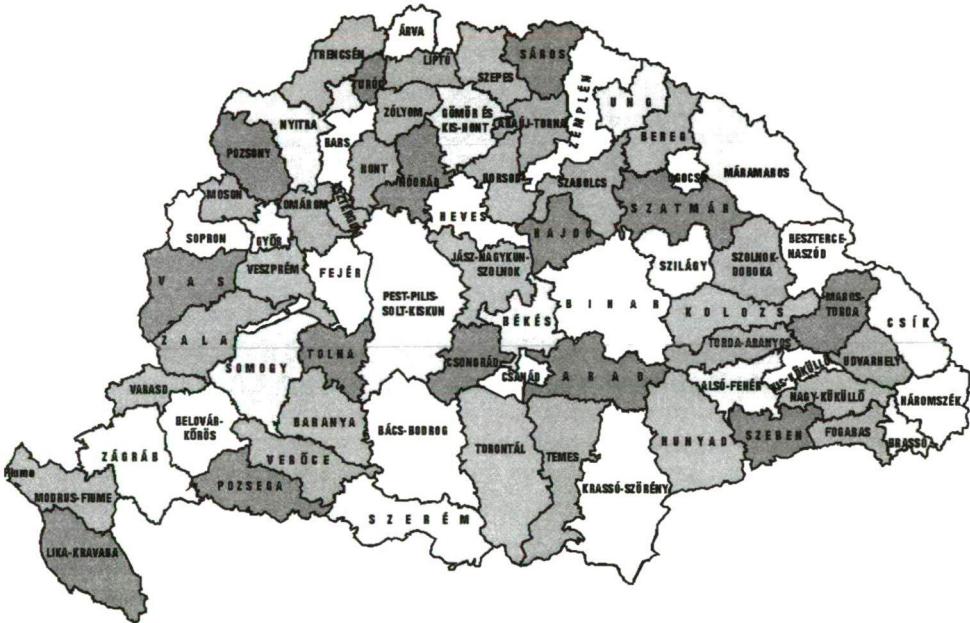
A Gönczy Pál által tervezett és 1890-ben megjelent Magyarország kézi atlaszának¹ adatai szerint, a maga 1123 km²-nyi területével Esztergom vármegye volt a történelmi Magyarország legkisebb kiterjedésű vármegyéje.² A térképekhez kapcsolódó szöveges magyarázatokat Thirring Gusztáv³ készítette, aki Esztergom vármegyéről az alábbiakat tartotta fontosnak közölni: „Esztergom vármegye (Területe 1123.30 km². – Lakóimnak száma 78,378.) A Duna folyam által két részre osztott vármegye déli részét a Gerecse (633 m.) és Pilis hegység hálózza be; északi része igen termékeny róna és dombvidék, melyet a Garam és a Párisi csatorna öntöz. A hegyekben gazdag barnaszén- és márványbányák vannak. A rónán kitűnő gabona, a hegyek lejtőin jó bor terem. A lakosok közt van 62,505 magyar, 8941 német és 6432 tót; hitfelekezetre nézve túlnyomó részben katolikusok. A lakosság a földművelésen és állattenyésztésen kívül bányászattal foglalkozik; az ipart a cement- és téglagyárak képviselik. A közlekedés a Dunán és a 115 km.-nyi vasúti hálózaton élénk; állami útja 33, törvényhatósági útja 238 km. A Garamon élénk tutajozás folyik. Közművelődés tekintetében Esztergom a kedvezőbb helyzetű vármegyék közé tartozik; van 88 nép-

* PhD, tanszékvezető főiskolai tanár, Kodolányi János Főiskola, Társadalomtudományi Tanszék.

és 9 egyéb iskolája. A vármegye két járásra oszlik; Van benne egy rendezett tanácsú város (Esztergom), 27 nagy és 25 kisközség. Legnépesebb *Esztergom* rendezett tanácsú város 9349 (a vele összeépült 3 községgel való egyesítés óta 15,749) lakossal, egyúttal a vármegye székhelye.”⁴

1. térkép. A történelmi Magyarország vármegyéi. 1123 km²-nyi területével Esztergom vármegye volt a legkisebb

Map 1. The historical Hungary's castle-counties. Esztergom castle-county was the smallest with it's 1123 km² territory

Forrás: <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/vmlista.htm>
(a letöltés dátuma: 2010. november)

Esztergom vármegyéjét nyugatról Komárom, északról Bars, keletről Hont, délről pedig Komárom és Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyék határolták. A vármegyén áthaladó három legfontosabb vasútvonalából kettő a Duna bal, egy pedig a Duna jobb partján futott. Az északi oldalon a Budapestet Pozsonnyal és Béccsel, valamint a Párkányt Lévával, a déli oldalon pedig a Budapestet Győrrel összekötő vasúti pálya. Ezek a vasútvonalak Esztergom vármegyéjét összekapcsolták egyrészt a fővárossal, másrészt a Felvidék nyugati és középső területeivel, valamint a Duna jobb partján fekvő gazdasági központokkal. Az 1895-re kiépített 46 km hosszú Esztergom-Budapest vasútvonal, valamint az Esztergom és Párkány közt megépült Mária Valéria-híd tovább javította a megye és megyeközpont lehetőségeit. Előbbi a fővárossal, utóbbi pedig a Duna két partja közti kapcsolatot fűzte még szorosabbra. Ezzel téve teljessé a Duna által kettészelt vármegye két részének szerves kapcsolatát, elősegítve a két szomszédos település, Esztergom és Párkány regionális piaci központtá válását.

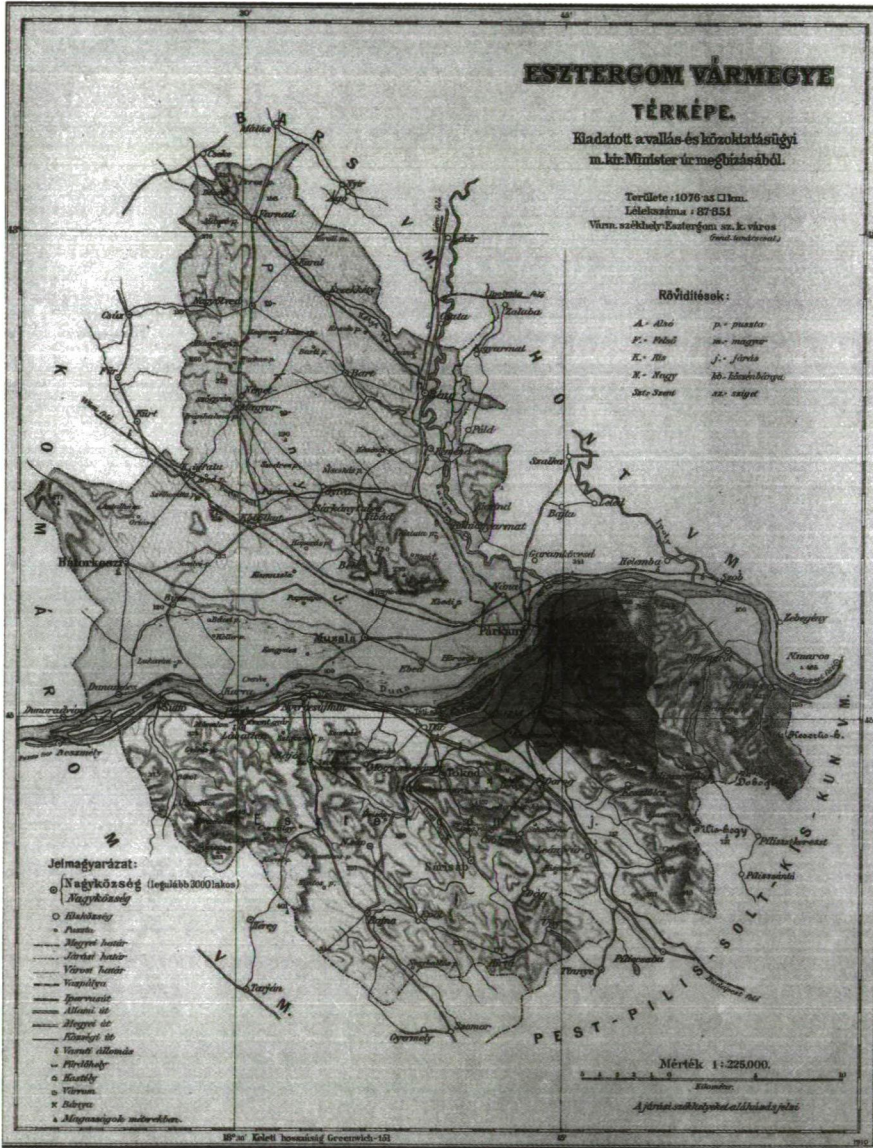
A vármegye gazdasági fejlődésében nagy szerepet játszott a dunai hajózás, melyet az 1830-ban alapított Dunagőzhajózási Társaság irányított. A személyforgalmon kívül ők bonyolították le a bányákban kitermelt márvány, kőszén, valamint a lábatlani, piszkei,

nyergesújfalui, cementgyárak és az esztergomi téglagyár termékeinek fuvarozását Budapest irányába.

De nem csak a bányászati és ipari termékek jelentették a vármegye fő kereskedelmi cikkeit. A Duna bal partján és a lankás domboldalakon megtermelt mezőgazdasági termékek, főként a gabona, a szőlő, a bor és a gyümölcs egyaránt keresett árucikkei voltak a helyi és a fővárosi piacoknak.

2. térkép. Esztergom vármegye a 19–20. század fordulóján

Map 2. Esztergom castle-county on the round of the 19th and 20th centuries

Forrás: <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/eszterg.jpg>
(a letöltés dátuma: 2010. november)

2. Trianon után

Az 1867-es kiegyezés után meginduló és a századfordulón további jelentős gazdasági fellendülést hozó időszakot kettétörte a háborús vereség, s az azt követő trianoni békeszerződés, amely Esztergom vármegye északi, Duna bal parti területeit Csehszlovákiához csatolta. Csak a Duna jobb partjának 22 települése maradt meg az országhatárokon belül. A mesterségesen, a nagyhatalmak akaratából meghúzott határvonal⁵ egy csapásra szétválasztotta azt a jól működő gazdasági és igazgatási térséget, amit évszázadok történelmi hagyományai, és a szerves gazdasági fejlődés létrehozott és kialakított.⁶ A bajt tovább tetézte a csehszlovák légionáriusok 1919-es gyalázatos tette, a Mária Valéria-híd felrobbantása, ami az Esztergom-Párkány közötti kapcsolatot egészen a híd 1927-es helyreállításáig csaknem teljesen lehetetlenné tette.

A trianoni diktátum következményeként megcsonkított Esztergom vármegye elvesztette helyi piacait, mezőgazdasági területeinek túlnyomó többségét, a Duna bal partján futó vasútvonalait. Esztergom és Párkány pedig természetes gazdasági vonzáskörzetét. A gazdaságilag mindeddig összetartozó, egymást a gazdasági munkamegosztás során jól kiegészítő városok egyik napról a másikra határvárossá váltak és ezzel együtt határ menti perifériára kerültek.⁷ Az évszázadokig jól működő, szervesen összeforrt területek fejlődését a határ megvonása hosszú évekre visszavetette, amit az ugrásszerűen megnövekedő munkanélküliség reprezentált leginkább. A dorogi bányák kínálta munkalehetőségek ezt a helyzetet csak tompítani tudták, de megoldani nem.

Hasonló helyzet jellemezte az Esztergom melletti Komárom vármegyét is. A Duna bal parti területeit ez a vármegye is elvesztette. A két, megcsonkított szomszédos vármegye ideiglenes összekapcsolása és egy közigazgatási térségbe történő összevonása az 1920-as évek elején tehát átmeneti jelleggel, de megoldási alternatívának tűnt. Az 1923. évi 35. törvénycikk II. fejezetének 11. és 12. §-a úgy próbálta kezelni a kialakult helyzetet, hogy létrehozta a három járásból álló, Esztergom központú „Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék”-et. A törvény rendelkezései szerint „a közigazgatásilag egyesített vármegyéket közigazgatási szerveik szempontjából úgy kell tekinteni, mintha az egyesített vármegyék együtt alkotnának egy-egy vármegyét.”⁸

A két vármegye ideiglenes összekapcsolása az 1938. november 2-i első bécsi döntésig tartott, amikor a német-olasz döntőbíráskodás eredményeként a Felvidék és a Kárpátalja déli területeit visszacsatolták Magyarországhoz. Ez lehetővé tette a Trianonban elcsatolt két történelmi vármegye újbóli megalakítását, melynek jótékony gazdasági következményei már a harmincas, negyvenes évek fordulóján kézzelfogható eredményeket hoztak.⁹

3. A párizsi békeszerződés, és ami utána következett...

Az újabb fordulatot a második világháború és azt lezáró párizsi békeszerződés hozott, amely mind Komárom, mind pedig Esztergom vármegyék vonatkozásában visszaállította a trianoni határokat. Esztergom vármegye ismételen az 1920-as állapotba került, amely a harmincas évek közepétől kibontakozó gazdasági gyarapodást újfent megszakította és évtizedekre visszavetette. A helyzet kísértetiesen hasonlóan alakult, mint az első világháború végén. Elvesztett a Duna bal partjának gazdasági potenciálja, beszűkültek a piaci lehetőségek, Esztergom és Párkány újra perifériára szorult határváros lett, s a két szomszédos település közötti átjárást a Mária Valéria-híd 1944-es felrobbantása miatt csak a dunai kishajó forgalommal lehetett megoldani. A híd csonkán álló pillérei jól reprezentálták évtizedeken keresztül a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság közötti ál-

szent internacionalista barátságot. Miközben a pártvezetők a nemzetiségek híd szerepét hangsúlyozták, a Mária Valéria-híd újjáépítése érdekében semmit sem tettek.

1945. augusztus 28-án Esztergom központtal Komárom-Esztergom vármegye néven ismételtén összevonásra került a két szomszédos vármegye, amely ezúttal három járást (esztergomi, tatai, gesztesi) foglalt magába. Az 1950-es közigazgatási átalakítás során egy 1949-ben született döntés nyomán 1950-ben Esztergom nevének elhagyásával, Tatabánya székhellyel alakították meg Komárom megyét. Ezzel egyidejűleg az esztergomi járás székhelyét Dorogra helyezték át. Nevét Dorogi járásra változtatták. A gesztesi járás nevét pedig komáromira változtatták. Esztergom ezzel egy csapásra elvesztette megyeközpont és járási központ szerepét egyaránt. Nevét száműzték a megyei és járási közigazgatási térképekről.

Ennek oka a kommunista hatalomnak Esztergommal szembeni nagyfokú ellenszenvéből és averziójából eredt. Esztergom ugyanis, mint a magyar katolicizmus fellegrája tüske volt a kommunista Magyarország pártvezetőinek a szemében. Esztergomra, mint a klerikális reakció fő hazai fészke tekintettek, amely város nem érdemel támogatást, hanem csak büntetést és mellőzést. A „bűnös várost” legszívesebben leradírozták volna a térképről. Tervként még nevének Dózsafalvára történő megváltoztatása is komolyan felmerült. A határ menti, gazdasági és politikai perifériára szorított Esztergom történetének legsivárabb évtizedeit élte a szocializmus időszakában.¹⁰

4. A rendszerváltás kínálta lehetőségek

a) Az első tíz év (1990–2000)

Az 1989–90-es rendszerváltás jelentős, addig aligha remélt fordulatot hozott Esztergom és megye életében. Az új idők első jeleként, az 1990-ben életbe lépett önkormányzati törvény¹¹ értelmében Esztergom neve ismét megjelent a megye elnevezésében, bár központja továbbra is Tatabánya maradt. A térség új alapokon történő átszervezése is ezzel párhuzamosan indult meg. 1994. január 1-jétől a Kistérségi Területi Statisztikai Beosztást szabályozó KSH elnöki közlemény¹² értelmében, a megyében előbb hat kistérséget alakítottak ki, majd 1997-ben a Dorog-Esztergomi kistérség szétválasztásával a kistérségek száma hétre növekedett. A Területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény¹³ már a megyék régióvá szerveződésének igényét is megfogalmazta. A jogszabály azonban ekkor még nem rögzítette a megalkandó régiók számát. Ezt csak a XXXV/1998. III. 20. számú Országgyűlési határozat¹⁴ pontosította. Az Országgyűlés által elfogadott Országos Területfejlesztési Koncepció (OTK) volt az első olyan legitim fejlesztéspolitikai dokumentum, amely meghatározta a hosszú távú átfogó területfejlesztési célokat, a fejlesztési programok kidolgozásához szükséges területi irányelveket, és orientáló információkat biztosított az ágazati és kapcsolódó területi tervezés, valamint a területfejlesztés szereplői számára.¹⁵ Így jött létre a Komárom-Esztergom, Fejér és Veszprém megyéket magában foglaló Közép-Dunántúli Régió.

A kistérségi és regionalizációs folyamattal párhuzamosan kapott mind nagyobb teret a határokon átnyúló integrációs törekvés igénye, amely összhangban állt az Európai Unió törekvésekkel. Stratégiai célként fogalmazódott meg egy a jelenlegi határokon átívelő és a korábbi évszázadok során szervesen összetartozott gazdasági, társadalmi, kulturális identitással bíró területek újbóli összekapcsolásának történelmi lehetősége, s ezáltal a határok mintegy spiritualizálása.

Az 1999-es év ebből a szempontból jelentős áttörést hozott. 1999. július 3-án Tatabánya székhellyel hivatalosan is megalakult a Komárom-Esztergom és Pest megyéket valamint a szlovákiai Nyitra Kerületet magában foglaló Vág–Duna–Ipoly Euro régió, melyhez még ebben az évben csatlakozott Fejér és Veszprém megye is. 1999. szeptember 16-án a ma-

Esztergom ezzel visszanyerte a Trianonban elcsatolt északi, a Duna bal partján fekvő gazdasági és kulturális vonzaskörzetét. Az Ister-Granum Eurorégió ugyanis magába foglalja az egykori történeti Esztergom vármegye teljes területét, és további mintegy 830 km²-t. Így a Garam bal partjának szlovákiai és magyarországi részeit, a Börzsöny-hegységgel és annak Nemzeti Parkjával együtt. Szükséges azonban megjegyezni, hogy az így létrejött Ister-Granum Eurorégió, akárcsak a többi hasonló ilyen szerveződés, nem tekinthető önálló közigazgatási egységnek. Viszont olyan stratégia együttműködés, amely összehangolja gazdasági, társadalmi és kulturális tevékenységét a határ menti térségek leghatékonyabb fejlesztése érdekében. Közös társulásokat alakítanak, fejlesztési programokat készítenek, pályázatokat írnak, segítik a térség gazdasági szereplőinek, a kis- és középvállalkozások hatékony együttműködését, az önkormányzatok kooperációját stb.¹⁷

Az Ister-Granum Eurorégió első öt éve a regionális fejlesztési programok kidolgozásának, megalkotásának és részben megvalósításának az időszaka volt. A mintegy félszáz tematikus program felölelte az élet csaknem minden területét, a turizmus fejlesztésétől a környezetvédelemig. A programok koordinálását az önálló régiófejlesztési ügynökség irányította. Sikeres tevékenységét jelzi, hogy 2005 őszén az Unióhoz csatlakozott országok közül elsőként ez az Eurorégió mutatkozhatott be és ismertethette fejlesztési programját az Európai Parlamentben.¹⁸

Az Ister-Granum Eurorégió történetében 2008. május 6-án új fejezet kezdődött. 47 magyarországi és 39 szlovákiai önkormányzat az Európai Parlament és a Tanács által még 2006-ban elfogadott rendeletére¹⁹ hivatkozva megalakította az Ister-Granum Európai Területi Együttműködési Csoportosulást. (EGTC). A térség előtt ezzel új távlatok, új jogi keretek és ennek köszönhetően szélesebb mozgáster nyílt meg. Az EGTC (European Grouping of Territorial Cooperation) olyan önálló jogi személyiséggel rendelkező alakulat, amely közhasznú szervezeteket, nonprofit vállalkozásokat, nemzetközi projektársulatokat hozhat létre annak érdekében, hogy közös regionális intézményeket (pl. tűzoltóság, mentők stb.) tartson fenn, valamint regionális szociális, egészségügyi, kulturális, oktatási stb. rendszereket működtessen, projekteket, pályázatokat készítsen, s azokat többoldalú, nemzetközi szintre emelje. Miután mind Magyarország (2007. aug. 1.) mind pedig Szlovákia (2008. máj. 5.) beépítette saját jogrendjébe az EGTC-re vonatkozó uniós szabályokat, az Ister-Granum EGTC megkezdhette működését és kidolgozhatta 2013-ig tartó fejlesztési programját.²⁰

5. A konklúzió

Az Ister-Granum Európai Területi Együttműködési Csoportosulás (EGTC) természetesen nem oldja meg, mert nem is oldhatja meg a Trianonban elcsatolt országrészek évtizedeken keresztül felhalmozódott problémáját. De kijelölheti azokat a továbblépési irányokat és fejlesztési lehetőségeket, amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az évszázadok során szervesen összetartozó, de az országhatárok által mesterségesen szétválasztott területek a jövőben ne perifériák, hanem dinamikusan fejlődő térségek lehessenek. Elősegítve ezzel a határok tényleges lebontását, a Duna két partján élő népek életkörülményeinek javítását, gazdasági és kulturális gyarapodásukat.

JEGYZETEK

1. Gönczy Pál (1890): Magyarország kézi atlasza. Palla Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. Budapest. E hatalmas vállalkozás kezdeményezője, mentora és tervezője Gönczy Pál volt, de a térképeket a később híressé váló kartográfus, Kogutowicz Manó készítette. Kogutowicz neve

- azonban sem a borítón, sem a térképeken nem szerepel. Lásd erre vonatkozóan: http://www.magyarmercurius.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=23&Itemid=5 (a letöltés dátuma: 2010. november)
2. A Gönczy Pál által tervezett Esztergom vármegye térképet lásd: <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/gonczy/esztergom.htm> (a letöltés dátuma: 2010. november).
 3. Thirring Gusztáv földrajz és természettudós. (Sopron, 1861. december 25. – Budapest, 1941. március 31.)
 4. <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/gonczy/esztergom.htm> (a letöltés dátuma: 2010. november)
 5. A magyar–cseszlóvak határvonal megállapítására lásd Sallai János (2004): Az államhatárok. *Változó Világ* 58. Press Publica. Budapest. 60., 67., 68–70.
 6. Gulyás László (2010): Trianon hatása a Kárpát-medence régióinak fejlődésére. In.: *Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata.* 2010/4. No. 11. 140–147. old.
 7. Ez a perifériára szorulás természetesen nem csak Esztergom–Párkány vonatkozásában érvényesült, hanem a trianoni határ mentén mindenhol érzékelhető volt. Lásd erre példaként Lőrinczné Bencze Edit (2010): Trianon és Magyarország déli határregiói. In. *Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata.* 2010/4. No. 11. 69–76. old.
 8. 1923. évi XXXV. törvénycikk a közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7575> (a letöltés dátuma: 2010. november)
 9. Vizi László Tamás (2010): Perifériából régióközpont. Esztergom és az Ister-Granum Eurorégió. In. *Magyarország határ menti térségeinek és városainak fejlődése a rendszerváltás és Európai Unió tagságunk következtében.* MTA VEAB, Budapesti Gazdasági Főiskola, Komárom város, Széchenyi István Egyetem. Veszprém. 250–251. old.
 10. Vizi László Tamás (2010) 251. old.; Bárdos István (2009): Hagyományokból a jelenen át a jövő felé. <http://www.kemoh.hu/index.php?fmp=1&masoldal=1&oldal=../statikusoldalok/soldal88.inc> (a letöltés dátuma: 2010. november).
 11. 1990. évi LXV. törvény az Önkormányzatokról. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8721> (a letöltés dátuma: 2010. november)
 12. A kistérségek reneszánsza. http://www.onkorkep.hu/14_0304/7-10.htm (a letöltés dátuma: 2010. november)
 13. 1996. évi XXI. törvény a Területfejlesztésről és területrendezésről <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=9309> (a letöltés dátuma: 2010. november)
 14. 35/1998. (III. 20.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Koncepcióról. <http://www.complex.hu/kzldat/o98h0035.htm/o98h0035.htm> (a letöltés dátuma: 2010. november).
 15. Az 1998-ban elfogadott Országos Területfejlesztési Koncepció 2005.évi felülvizsgálata. <http://www.vati.hu/static/otk/hun/letoltesekhun.html> (a letöltés dátuma: 2010. november)
 16. Vizi László Tamás (2010) 252. old.
 17. Vizi László Tamás (2010) 253–257. old.
 18. Vizi László Tamás (2010) 257–258. old.
 19. 1082/2006/EK rendelet az európai területi együttműködési csoportosulásokról (2006. július 5.) Megjelent 2006. július 31-én, az Európai Unió Hivatalos lapjában. http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:0YsPnq_ZLN8J:www.otm.gov.hu/web/egtc.nsf/html/ekrendelet.html/%24FILE/Rendelet_magyarul.pdf%3FOpenElement+1082/2006/EK+rendelet+az+eur%C3%B3pai+ter%C3%BCleti+egy%C3%BCttm%C5%B1k%C3%B6d%C3%A9si+csoportosul%C3%A1sokr%C3%B3l&hl=hu&gl=hu&pid=bl&srcid=ADGEESi7c2JHq9mu64QPamDGd8CIqf9Iqa0o pVbUhg5qefLraM2Yq_jVQ2FozKdirrBhqGcrr_w0vmjqWVHhHbwKorRbmNozIproY22y76ul8E-m1gW8JwNgip65qbdjgrikkebbsx&sig=AHIEtbRg-w7FWHwK9hilRFfYolceyxfXQ (a letöltés dátuma: 2010. november)
 20. Vizi László Tamás (2010) 258–262. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A közszolgáltatásban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről. 1923. évi XXXV. törvénycikk. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7575>
- A Területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=9309>
- Az európai területi együttműködési csoportosulásokról szóló 1082/2006/EK rendelet. http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:0YsPnq_ZLN8J:www.otm.gov.hu/web/egtc.nsf/html/ekrendelet.html/%24FILE/Rendelet_magyarul.pdf%3FOpenElement+1082/2006/EK+rendelet+az+eur%C3%B3pai+ter%C3%BCleti+egy%C3%BCttm%C5%B1k%C3%B6d%C3%A9si+csoporthoz%C3%A1sokr%C3%B3l&hl=hu&gl=hu&pid=bl&srcid=ADGEEsi7c2JHq9mu64QPamDGd8CIqf9Iqa0opVbUhg5qefLraM2Yq_jVQ2FozKdirrBhqGerr_w0vmjqWVHhHbwKorRbmNoZlproY22y76ul8E-m1gW8JwNgip65qbdj6grikkbbxs&sig=AHIEtbRg-w7FWHwK9hilRFfsYoLceykfXQ
- Az 1998-ban elfogadott Országos Területfejlesztési Koncepció 2005. évi felülvizsgálata. <http://www.vati.hu/static/otk/hun/letoltesekhun.html>
- Az Országos Területfejlesztési Koncepcióról 35/1998. (III. 20.) számú Országgyűlési határozat <http://www.complex.hu/kzldat/o98h0035.htm/o98h0035.htm>
- Az Önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8721>
- Bárdos István (2009): Hagyományokból a jelenen át a jövő felé. <http://www.kemoh.hu/index.php?fmp=1&masoldal=1&oldal=../statikusoldalok/soldal88.inc>
- Békássy Jenő szerk. (1930): Komárom és Esztergom vármegyék újjáépítése Trianon után. Budapest.
- Gönczy Pál (1890): Magyarország kézi atlasza. Palla Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. Budapest.
- Gulyás László (2010): Trianon hatása a Kárpát-medence régióinak fejlődésére. In. Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. 2010/4. No. 11.
- Hardi Tamás–Hajdú Zoltán–Mezei István (2009): Határok és városok a Kárpát-medencében. MTA Regionális Kutatások Központja, Győr– Pécs.
- Lőrinczné Bencze Edit (2010): Trianon és Magyarország déli határrégiói. In. Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. 2010/4. No. 11.
- Sallai János (2004): Az államhatárok. Változó Világ 58. Press Publica. Budapest.
- Székely Andrea (2010): Az Eurorégiók szerepe a határok lebontásában. In.: Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. 2010/3. No. 10.
- Vizi László Tamás (2010): Perifériából régióközpont. Esztergom és az Ister-Granum Eurorégió. In. Magyarország határ menti térségeinek és városainak fejlődése a rendszerváltás és Európai Uniói tagságunk következtében. MTA VEAB, Budapesti Gazdasági Főiskola, Komárom város, Széchenyi István Egyetem. Veszprém.